

O'ZBEKISTONDA ISLOMIY MOLİYAGA BO'LGAN EHTIYOJ DARAJASI

Xikmatov A'lambek Ayubovich

Buxoro davlat universiteti, raqamli iqtisodiyot yo'nalishi magistri.

Annotatsiya. *Ushbu ilmiy ishda O'zbekiston aholisining islomiy moliyaviy xizmatlarga bo'lgan ehtiyoji, mavjud ehtiyoj darajasi va bu sohaning rivojlanish istiqbollari tahlil qilinadi. Aholining katta qismi an'anaviy foizli moliyaviy xizmatlarga diniy e'tiqodlar sababli ehtiyotkorona munosabatda bo'lib, foizsiz, shariatga zid bo'lmagan moliyaviy vositalarga talab bildirayotganligi aniqlangan.*

Kalit so'zlar: *Islom moliyasi, YIM, iqtisodiy o'sish, investitsiya, barqarorlik, foizsiz moliyalashtirish, real sektor.*

Abstract. *This scientific work analyzes the needs of the population of Uzbekistan for Islamic financial services, the current level of need, and the prospects for the development of this sector. It was found that a large part of the population is wary of traditional interest-bearing financial services due to religious beliefs and is demanding interest-free, Sharia-compliant financial instruments.*

Keywords: *Islamic finance, GDP, economic growth, investment, stability, interest-free financing, real sector.*

Аннотация. *В данной научной работе анализируются потребности населения Узбекистана в исламских финансовых услугах, текущий уровень потребности и перспективы развития данного сектора. Выявлено, что значительная часть населения в силу религиозных убеждений относится с настороженностью к традиционным процентным финансовым услугам и требует беспроцентных финансовых инструментов, соответствующих нормам шариата.*

Ключевые слова: *Исламские финансы, ВВП, экономический рост, инвестиции, стабильность, беспроцентное финансирование, реальный сектор.*

Kirish

So'nggi yillarda O'zbekistonda aholining moliyaviy xizmatlarga bo'lgan talabi ortib bormoqda. Shu bilan birga, fuqarolarning muayyan qismi diniy e'tiqodlariga ko'ra foizli kreditlar va an'anaviy bank xizmatlaridan foydalanishga ehtiyotkorona yondashmoqda. Natijada foizsiz, shariat tamoyillariga mos moliyaviy vositalarga ehtiyoj ortmoqda. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, islomiy moliyaviy tizimlar (murabaha,

mudaraba, ijara, sukuk va boshqalar) nafaqat diniy tamoyillar asosida faoliyat yuritadi, balki iqtisodiyotda inklyuzivlikni ta'minlash, kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlashda samarali vosita hisoblanadi. O'zbekistonda ham islomiy moliya bo'yicha normativ-huquqiy baza shakllanmoqda, ayrim banklar tajriba asosida foizsiz xizmatlarni joriy etmoqda. Biroq moliyaviy savodxonlik pastligi, aholining yetarlicha xabardor emasligi va qonunchilikdagi bo'shliqlar bu xizmatlarning ommalashuviga to'sqinlik qilmoqda. Shu sababli, aholining islomiy moliyaga bo'lgan ehtiyojini aniqlash, mavjud to'siqlarni baholash va bu sohani rivojlantirishga oid takliflar ishlab chiqish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi [1].

Ko'plab rivojlanayotgan mamlakatlarda, jumladan O'zbekistonda ham, Islom moliyasi yalpi ichki mahsulot (YIM) o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Uning inklyuziv va barqaror xususiyatlari iqtisodiy faollikni rag'batlantirib, yangi investitsiyalarni jalb etishga xizmat qiladi. Islom moliyasi real sektorni rivojlantirish, moliyaviy kirish imkoniyatlarini oshirish va sarmoyaviy faollikni kuchaytirish orqali YIMni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Shu boisdan, Islom moliyasini yanada rivojlantirish zamonaviy iqtisodiy strategiyalarning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lishi lozim. O'zbekistonda ham keyingi yillarda iqtisodiy liberallashtirish va moliyaviy tizimni diversifikatsiya qilish doirasida Islom moliyasi elementlari bosqichma-bosqich joriy etilmoqda [2].

Adabiyotlar tahlili

Islom moliyasining yalpi ichki mahsulot (YIM) rivojlanishiga ta'siri so'nggi yillarda tobora ko'proq tadqiqotchilar diqqat markazida bo'lib kelmoqda. Bu mavzu bo'yicha olib borilgan adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, Islom moliyasi iqtisodiy o'sish va barqarorlikni ta'minlashda muhim salohiyatga ega.

Tadqiqotchilar Islom moliyasining an'anaviy banklardan farqli ravishda jamiyatning ehtiyojlarini qondirishda yanada samarali ekanligini ko'rsatishgan. Foyda va zararni bo'lishish, sheriklik kabi printsiplarga asoslangan Islom moliyasi iqtisodiyotni ko'proq ijtimoiy manfaatlarga yo'naltirishi natijasida yanada barqarorlikka erishish mumkinligi tadqiq etilgan. Masalan, Mohamad Torik Langlang Buana va boshqalar (2023) o'z maqolalarida islom banklarida infratuzilmalarni moliyalashtirish imkoniyatlarini ko'rib chiqqanlar va infratuzilma pudratchilarini moliyalashda bank sanoati duch kelishi mumkin bo'lgan muammolarni tahlil qilishgan. Shuningdek, islom banklari tomonidan pudratchilarni moliyalashtirish bo'yicha nazariy va amaliy bilimlarda bo'shliq borligi aniqlangan [3].

Ba'zi tadqiqotlar Islom moliyasining YIMga bevosita ijobiy ta'sirini ko'rsatgan. Masalan, Malayziya va Birlashgan Arab Amirliklari (BAA) kabi mamlakatlarda sukuk emissiyasi, islomiy bank xizmatlari hamda infratuzilmaviy investitsiyalar orqali Islom

moliyasi YIMning 10-15 foizgacha bo'lgan o'sish sur'atlariga hissa qo'shgan.

Bu mamlakatlarda Islomiy moliyaviy vositalar nafaqat moliyaviy tizimni chuqurlashtirdi, balki xususiy sektor, ayniqsa KOB (kichik va o'rta biznes) faoliyatini jonlantirdi. Sirojiddin Abrorovning tadqiqotlarida ham Islom moliyasi iqtisodiy o'sish va samaradorlikni olib kelishi, an'anaviy moliya tizimi bilan teng sharoitlarda raqobatlashishi qayd etilgan [4].

Biroq, ayrim tanqidiy nuqtalar ham mavjud. Ba'zi olimlar islom moliyasini yanada zamonaviy va samarali boshqarish uchun uni dunyoviylik tamoyili va zamonaviy iqtisodiy tamoyillar bilan uyg'unlashtirish kerakligini ta'kidlashadi. Foizsiz moliyalashtirishning yetarli emasligi, halol va harom chegaralarining noaniqligi, risklarni boshqarishning yetarli emasligi, shuningdek ta'lim va xabardorlikning yo'qligi Islom moliyasi tizimini to'liq tatbiq etishni qiyinlashtirishi mumkin. Shu bilan birga, audit va shaffoflikning yetishmasligi ham Islom moliya institutlarida muammo sifatida ko'rsatilgan.

O'zbekiston misolida esa, so'nggi yillarda Islom moliyasining bosqichma-bosqich joriy qilinishi mikro, kichik va o'rta tadbirkorlik subyektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash imkonini bermogda. Foizsiz kreditlar, musharaka asosidagi sherikliklar va boshqa shariy moliyaviy xizmatlar orqali ushbu qatlamdagi iqtisodiy faollik ortmogda. Bu esa bandlik darajasining oshishiga, soliq tushumlarining kengayishiga va o'z navbatida YIM hajmiga ijobiy ta'sir ko'rsatmogda. Nadem Ul Haqu va Abbas Miraxor (1998) islom iqtisodiyotida davlat moliyalashtirish vositalarining rivojlanishini muhokama qilganlar, bu esa infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishda resurslarni safarbar qilish imkoniyatini taqdim etadi [5].

Xulosa qilib aytganda, adabiyotlar tahlili Islom moliyasining iqtisodiy o'sish va barqarorlikni ta'minlashdagi salohiyatini tasdiqlaydi, ammo uning to'liq imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish uchun mavjud muammolarni hal etish zarurligini ham ko'rsatadi..

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu maqolaning asosiy maqsadi — O'zbekiston aholisi va tadbirkorlari orasida islomiy moliyaviy xizmatlarga bo'lgan ehtiyoj darajasini o'rganish, bu ehtiyojni yuzaga keltirayotgan omillarni aniqlash hamda islomiy moliya vositalarining joriy holati va rivojlanish istiqbollari tahlil qilishdan iborat. Shuningdek, maqolada mavjud normativ-huquqiy baza, aholining moliyaviy savodxonligi darajasi, bank sektori faoliyati va islomiy moliyaning iqtisodiy imkoniyatlari chuqur tahlil qilinadi. Olingan natijalar asosida islomiy moliyani O'zbekiston sharoitida rivojlantirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish ham ushbu ishning muhim vazifalaridan biridir.

Tahlil va natijalar

So'nggi yillarda O'zbekiston iqtisodiyotida muqobil moliyaviy tizimlarga, xususan, islomiy moliya tamoyillariga bo'lgan qiziqish ortib bormoqda. Aholining katta qismi musulmon bo'lganligi sababli, foiz (ribo) asosidagi moliyaviy xizmatlarga nisbatan e'tirozlar mavjud. Shu sababli shariatga zid bo'lmagan, adolat, sheriklik va xavf-xatarning teng taqsimlanishiga asoslangan moliyaviy xizmatlarga ehtiyoj ortib bormoqda.

Islomiy moliya foizsiz, halol va adolatli moliyaviy vositalarni taklif etadi. Bunga murabaha (savdo asosidagi moliyalash), mudaraba (shariklik), ijara (ijara asosida moliyalash), sukuk (islomiy obligatsiyalar) kabi instrumentlar kiradi [6].

Islom qoidalari asosida moliyalashtirishning usullari boshqacha aytganda ishtirok etish usullari orqali moliyalashtirish.

I. Musharaka: Musharakaning so'zma-so'z ma'nosi "bo'lish"dir. Islom fiqhida musharaka deganda har qanday biznesni yuritish uchun tuzilgan qo'shma korxona tushuniladi, unda barcha sheriklar foydani ma'lum nisbatga ko'ra taqsimlaydi, zarar esa ularning hissasi nisbatiga ko'ra taqsimlanadi. Bu ishlab chiqarish va taqsimotga keng ta'sir ko'rsatadigan foizlarga asoslangan moliyalashtirish uchun ideal alternativ.

Musharakaning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

Foyda taqsimoti nisbati umumiy kapitalga investitsiyalar nisbatidan farq qilishi mumkin, ammo zarar sheriklarning har biri qo'ygan kapital nisbatiga mos ravishda to'liq taqsimlanishi kerak;

Hamkorlar tomonidan qo'yilgan kapital tengsiz bo'lishi mumkin va afzalroq valyuta xarakterida bo'lishi kerak. Agar u tovar shaklida bo'lsa, bozor qiymati har bir sherikning ulushini aniqlash uchun o'zaro rozilik bilan aniqlanadi. U, shuningdek, "aksiyalar" deb ataladigan valyutani ifodalovchi teng birliklar shaklida bo'lishi mumkin va mo'ljallangan sheriklar ushbu aksiyalarni nomutanosib ravishda sotib olishlari mumkin;

Hamkorlarning birortasi uchun daromad yoki bir martalik summani yoki har qanday sherikning sarmoyasi bilan bog'liq bo'lgan foyda stavkasini belgilashga yo'l qo'yilmaydi;

Musharakadagi sheriklarning javobgarligi odatda cheksizdir. Shuning uchun, agar korxonaning majburiyatlari uning aktivlaridan oshsa va korxona tugatilgan bo'lsa, barcha ortiqcha majburiyatlarni barcha sheriklar mutanosib ravishda to'laydilar. Biroq, agar barcha sheriklar biznes jarayonida hech qanday sherik qarzga ega bo'lmasligiga kelishib olgan bo'lsa, ortiqcha majburiyatlarni faqat qarzga ega bo'lgan sherik o'z zimmasiga oladi [7].

II. Mudaraba

Mudaraba sheriklik turi bo'lib, unda bir sherik boshqasiga tijorat korxonasiga sarmoya kiritish uchun pul beradi. Sarmoya rabb al-maal deb ataladigan sherikdan keladi,

boshqaruv va ish esa mudarib deb ataladigan ikkinchisining mutlaq mas'uliyati ostidadir. Olingan foyda oldindan belgilangan nisbatda taqsimlanadi.

Mudorabaning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

Bir tomon zarur kapitalni, ikkinchisi esa iqtisodiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan inson kapitalini ta'minlaydi;

investitsiya miqdori aniq belgilanishi va barcha majburiyatlardan xoli bo'lishi;

Tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi tadbirkor jismoniy shaxs, bir guruh shaxslar yoki yuridik shaxs/korporativ organ bo'lishi mumkin;

Olingan foyda shartnomani tuzish vaqtida kelishilgan qat'iy nisbatda bo'linadi. Moliyachi/investor oldindan belgilangan daromadga yoki foydadan bir martalik mutlaq miqdorga ega bo'lishi mumkin emas;

Operatsion zararni faqat rabb al-maal ko'rishi kerak. Mudarib uchun zarar mukofotsiz mehnat yoki tadbirkorlik nuqtai nazaridan;

Rabbul-molning mas'uliyati uning sarmoyasi bilan chegaralanadi, agar rabul-maol mudoribga qo'shimcha qarz bo'lishiga ruxsat bermagan bo'lsa;

Tomonlarning har biri shartnomani ma'lum bir muddat ichida bekor qilmasligiga kelishib olishi mumkin, faqat belgilangan holatlar bundan mustasno.

Mudoraba, asosan, omonatchilar tomonidan (kapital egalari sifatida) kelishilgan stavkalar bo'yicha foyda taqsimoti asosida bank tomonidan investitsiya qilinadigan bankka mudarib sifatida foydalaniladi. Investitsiya fondlari uchun mudoraba yuqori riskli korxona hisoblanadi, chunki islom banki muassasalari ish va boshqaruvni o'z zimmasiga olgan mudoribga kapital beradilar va yo'qotilgan taqdirda, zarar mudoribning beparvoligidan kelib chiqmasa, butun moliyaviy zararni bank rabb almaal sifatida qoplashi kerak bo'ladi. Mudoraba shartnomasi an'anaviy ravishda faqat tijorat uchun qo'llaniladi, lekin u banklar, omonatchilar va tadbirkorlar o'rtasidagi munosabatlarning asosini tashkil qiladi va ko'pchilik zamonaviy olimlarning fikriga ko'ra, u savdo, sanoat va qishloq xo'jaligi kabi iqtisodiyotning barcha sohalarida qo'llanilishi mumkin [8].

III. Murabaha

Murabaha eng keng tarqalgan islomiy moliyaviy shartnomadir. Bu sotish narxini spot (darhol yoki juda qisqa muddatda, odatda 2 ish kuni ichida amalga oshiriladigan to'lovdir) yoki kechiktirilgan to'lash bilan kelishilgan foyda marjasi. Murabaha bir tomonning shartnoma bo'yicha boshqasiga tovarlarni sotishini anglatadi, bunda sotuvchi xaridorga sotilgan tovarlarning narxini darhol yoki kechiktirilgan to'lov asosida oshkor qilishi shart va foyda marjasi sotish narxiga kiritiladi. Bu korporativ, iste'molchi, qishloq xo'jaligi, mikromoliya va mijozga tovarlarni sotib olish uchun moliya kerak bo'lgan boshqa tarmoqlar uchun javob beradi. Bu mijozga tayyor mahsulot, xomashyo, mashina

yoki uskunalarni islom banklari orqali mahalliy bozordan yoki import orqali xarid qilish imkonini beradi. Odatda, u qisqa muddatli moliyalashtirish ehtiyojlari uchun ishlatiladi, chunki islom banki institutlari o'z mijozlariga keyinchalik sotish uchun tovarlarni sotib olishni moliyalashtirish uchun dastlab narxni belgilashga qodir [9].

Murabahadagi ba'zi muhim fikrlar quyidagilardan iborat:

Sotish predmeti bo'lgan tovarlar mavjud bo'lishi, bankka tegishli (sotuvchi sifatida) va bankning jismoniy yoki konstruktiv egaligida bo'lishi kerak. Shuning uchun, bank mijozga tovarni sotishdan oldin, avvalo, egalik qilish xavfini o'z zimmasiga olgan bo'lishi kerak;

oldi-sotdi shartnomasini bajarish uchun narxning aniqligi, yetkazib berish joyi va narx, agar kechiktirilgan bo'lsa, to'lanadigan sanani o'z ichiga olgan taklif va aksept talab qilinadi;

Agar mavjud bo'lsa, agentni tayinlash va bank tomonidan va uning nomidan tovarlarni sotib olish va bunday tovarlarni mijozga yakuniy sotish bir-biridan mustaqil bitimlar bo'lib, ular alohida hujjatlashtirilgan bo'lishi kerak. Agent birinchi navbatda bank (ya'ni moliyachi) nomidan tovarni sotib olishi va unga egalik qilishi kerak. Keyinchalik, mijoz tovarni bankdan taklif va qabul qilish kelishuvi orqali sotib oladi;

Tovar agent tomonidan tovarni sotib olish va uni mijozga (xaridorga) yakuniy sotish davrida va mijozning egalik qilishiga qadar bank tavakkalchiligida qoladi;

Bank va mijoz o'rtasida oldi-sotdi bitimi tuzilganidan keyin kelishilgan sotish narxini o'zgartirish mumkin emas;

Shartnoma tuzishda mijoz tomonidan to'lov o'z vaqtida bajarilmagan yoki o'z vaqtida bajarilmagan taqdirda, mijoz har kuni yoki yiliga kelishilgan foiz stavkasi bo'yicha hisoblangan penya to'lashi shart bo'lib, u bank tomonidan tuzilgan xayriya jamg'armasiga o'tkazilishi belgilanishi mumkin;

Xaridordan/mijozdan garov, garov, ipoteka yoki sotiladigan aktivlar bo'yicha har qanday boshqa turdagi garovni taqdim etish talab qilinishi mumkin. Biroq, garovga oluvchi yoki garov egasi bunday ta'minotdan hech qanday moliyaviy foyda ko'rmaydi [10].

Murabaha shartnomasini bekor qilib bo'lmaydi, chunki bank tomonidan sotilgandan so'ng tovar mijozning mulkiga aylanadi va shuning uchun uni qayta sotish mumkin emas. Murabaha debitorlik qarzlarini ikkilamchi bozorda sotiladigan muomala vositasini yaratish uchun sekyuritizatsiya qilish mumkin emas.

IV. Musavama

Musavoma - umumiy savdo turi bo'lib, unda sotuvchi va xaridor o'rtasida to'langan narx yoki sarflangan xarajat hisobga olinmagan holda sotiladigan tovarning narxi

belgilanadi. Shunday qilib, u o'zining narxlash formulasi jihatidan murabahadan farq qiladi. Murabahadan farqli o'laroq, musavamadagi sotuvchi narx yoki sotib olish narxini oshkor qilishga majbur emas. Murabahaga tegishli barcha boshqa shartlar musavama uchun ham amal qiladi. Musavama ideal rejim bo'lishi mumkin, bunda sotuvchi sotuvga qo'yilgan tovarlarning aniq narxini aniqlay olmaydi.

V. Salom

Salom - bu sotuvchi oldindan to'liq to'langan narxni hisobga olgan holda kelajakdagi sanada xaridorga ma'lum tovarlarni etkazib berish majburiyatini oladigan savdo turi. Bu islomiy shartnoma nazariyasida oldi-sotdi bitimi uchun istisno usul bo'lib, unga ko'ra sotish vaqtida predmetning mavjudligi va unga egalik qilish yoki sotuvchiga egalik qilish shart emas. Salomda ba'zi qo'shimcha fikrlar quyidagilardir:

Xaridor sotishni amalga oshirish vaqtida sotuvchiga narxni to'liq to'lashi kerak; aks holda bu shariat hukmlari bilan to'g'ridan-to'g'ri taqiqlangan qarzni qarzga sotish bilan barobar bo'ladi (har qanday to'lanmagan narx xaridor oldidagi qarzni va sotuvchi oldidagi bunday tovarlarning oldindan to'lanmagan qiymati uchun qarzni bildiradi);

Sotuvchining qarz majburiyatini qisman yoki to'liq salom sotish narxiga nisbatan tuzatish mumkin emas.

Salomga faqat bozorda odatda mavjud bo'lgan va sifati va miqdori aniq ko'rsatilishi mumkin bo'lgan tovarlar ta'sir qilishi mumkin;

Bitimda ishtirok etuvchi tomonlar o'rtasida nizoga olib keladigan noaniqlik qoldirmasdan, sotib olinayotgan tovarlarning sifati to'liq ko'rsatilishi zarur;

Etkazib berishning aniq sanasi va joyi salom shartnomasida ko'rsatilishi kerak. Tomonlar o'zaro rozilik bilan etkazib berishning istalgan sanasini belgilashlari mumkin.

Sotuvchi tovarni kelishilgan sanada yetkazib berishini ta'minlash uchun bank sotuvchidan kafolat yoki ipoteka/ipoteka shaklida bo'lishi mumkin bo'lgan kafolatni taqdim etishni ham so'rashi mumkin.

Salom savdolari qishloq xo'jaligi operatsiyalarini moliyalashtirish uchun mos keladi, bu erda bank o'rim-yig'imdan so'ng yetkazib berish uchun tovarlarga ega bo'lishi kutilayotgan fermerlar bilan bitim tuzishi mumkin, ular o'zlarining yoki boshqalarning ekinlaridan, ikkinchi holatda sotib olishlari va hosillari muvaffaqiyatsizlikka uchragan taqdirda etkazib berishlari mumkin. Salom savdosi, shuningdek, tijorat va sanoat faoliyatini moliyalashtirish uchun ishlatiladi va fermerlar, sanoatchilar, pudratchilar yoki savdogarlar kabi iqtisodiyotning turli sohalarida ishlaydigan odamlarning ehtiyojlarini qondirish uchun egiluvchanlik afzalliklariga ega. Ular qo'shimcha xarajatlar va asosiy vositalarni moliyalashtirishni ham qoplashi mumkin.

VI. Istisna

Istisna - bu tovarlarni ishlab chiqarish bo'yicha shartnomaviy kelishuv bo'lib, oldindan naqd pul to'lash va kelajakda yetkazib berish yoki kelajakda to'lov va kelajakda yetkazib berish imkonini beradi. Istisna uylar va fabrikalarni ishlab chiqarish yoki qurishda, ko'priklar, yo'llar va avtomobil yo'llarini qurishda moliyalashtirish uchun ishlatilishi mumkin.

Istisnoning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

U as-saniy (ishlab chiqaruvchi yoki sotuvchi) ham xom ashyo, ham ishchi kuchi bilan ta'minlashni rejalashtirgan ishlab chiqarish sohasida qo'llaniladi;

Tovar va narx har qanday g'aror yoki haddan tashqari noaniqlikni bartaraf etadigan darajada ma'lum bo'lishi va aniqlanishi kerak;

Istisna'da narxning oldindan to'lanishi shart emas. Narx belgilangan muddat ichida bo'lib-bo'lib to'lanishi mumkin;

As-saniyning mol ishlab chiqarishi shart emas. Sotuvchi ishlab chiqaruvchi bilan bir xil tovarni taqdim etish to'g'risida shartnoma tuzishi mumkin, bu birinchi istisno'a shartnomasining predmeti hisoblanadi;

Istisno'a shartnomasida ishlab chiqaruvchi ishni boshlashdan oldin tomonlardan biri boshqasiga xabar berib, shartnomani bekor qilishi mumkin; ammo, ishlab chiqaruvchi ishni boshlagandan so'ng, shartnomani bir tomonlama bekor qilish mumkin emas;

al-mustasniy (xaridor) to'langan summani va spetsifikatsiyasi va muddati ko'rsatilgan tovarlarni yetkazib berish bo'yicha as-saniydan garov olishga haqli;

Shartnomada shartnomani buzganlik uchun jarima bandi ham bo'lishi mumkin.

Istisna shartnomalari davlat sektori ehtiyojlarini moliyalashtirish uchun islom banki institutlari uchun keng qo'llash sohalariga ega. Istisna'a shartnomasi samolyot sanoati, lokomotiv va kemasozlik sanoati, qurilish sanoati va oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoati kabi turli sohalar uchun javob beradi.

VII. Musharakani kamaytirish

Musharakaning kamayishi musharakaning bir varianti bo'lib, ikki yoki undan ortiq taraflar kelishilgan nisbatda moddiy boylikka egalik huquqini bo'lishib, sherik mulkdorlardan biri shunday moddiy boylikga bo'lgan mulk huquqi to'liq mulkdorga o'tgunga qadar davriy bo'lib-bo'lib, boshqa umumiy mulkdorning mutanosib ulushini sotib olish majburiyatini olgan mulkchilik shaklidir.

Bu sheriklik va ijara (lizing) kombinatsiyasi bo'lib, bunda birgalikda egalik ostidagi mol-mulk to'liq sotib olingunga qadar tomonlardan biri boshqasiga ijaraga beriladi. U asosan islom banki institutlari tomonidan uy va avtomashinalarni moliyalashtirishda foydalaniladi; biroq u sanoat korxonalari, fermer xo'jaliklari va boshqa asosiy vositalarni sotib olishda moliyalashtirish uchun ham ishlatilishi mumkin edi.

Musharakaning asosiy xususiyatlari quyida keltirilgan:

Moddiy boyliklarni sotib olishda kamaytiruvchi musharak a qo'llaniladi;
har bir hammuallifning mutanosib ulushlari ma'lum bo'lishi va investitsiya nuqtai nazaridan aniqlanishi kerak;

Mulkchilik bilan bog'liq xarajatlarni birgalikdagi mulkdorlar birgalikda egalik qilishlari nisbatida qoplashlari mumkin;

Yo'qotishlar, agar mavjud bo'lsa, ularning tegishli investitsiyalariga mutanosib ravishda sherik mulkdorlar tomonidan qoplanadi;

Har bir davriy to'lov alohida savdo bitimini tashkil etishi kerak;

Alohida shartnomalar va alohida bitim bo'lishini ta'minlash uchun har bir shartnoma bir-biridan mustaqil bo'lishi uchun turli vaqtlarda shunday tartibda va shunday tartibda tuziladi.

Musharakani kamaytirishda bank (moliyachi sifatida) va mijoz yoki mijozga ma'lum vaqt davomida ushbu aktivning yagona egaligini ta'minlashga imkon beradigan mulkka yoki aktivga birgalikda egalik qilishda ishtirok etadilar. Bankning ulushi bir qator birliklarga bo'lingan va mijoz bunday birliklarni vaqti-vaqti bilan sotib olishi tushuniladi. Shunday qilib, bankning egalikdagi ulushini kamaytirish yoki "kamaytirish" va mijozning barcha bo'linmalari sotib olinmaguncha, mijozning aktivning yagona egasiga aylanishi uchun uning egaligini oshirish. Ushbu kelishuv moliyalashtiruvchi bankka mijozdan mulkdagi ustun egalik nisbatiga ko'ra aktivdan foydalanganlik uchun ijara haqini pasaytirilgan asosda talab qilish imkonini beradi va shu bilan birga, bankning aktivdagi ulushini ifodalovchi aktsiyalarni sotib olish orqali bank investitsiyalarining bir qismini davriy ravishda qaytarish imkonini beradi.

VIII Ijara

Ijara an'anaviy lizingga tengdir biroq, ba'zi bir asosiy farqlar mavjud, masalan, lizing beruvchining lizing ob'ektiga egalik qilish bilan bog'liq tavakkalchilikni har doim o'z zimmasiga olish talabi va lizing muddati oxirida lizing oluvchiga har qanday sotish lizing shartnomasining sharti bo'lmasligi kerak. Bankning daromadi lizing ob'ekti qiymatidan olinadigan foydadan olinadi va bu foyda lizing to'lovlari tarkibiga kiritiladi. Ijara mutlaqo moliyalashtirish usuli bo'lmasa-da, islom banki institutlari undan o'z mijozlari uchun asosiy vositalarni sotib olishda keng foydalanmoqda, chunki u foiz to'lovlarini o'z ichiga olmaydi, tushunarli va ma'lum mamlakatlarda soliq imtiyozlarini olish uchun ishlatilishi mumkin.

Shariat nuqtai nazaridan lizing bitimini moliyalashtirish usuli sifatida foydalanish mumkin emasligi shartnoma shartlariga bog'liq bo'ladi.

Islomiy moliya an'anaviy moliyadan keskin farq qiladi, shariat farmoyishlariga asoslangan va riba, haddan tashqari noaniqlik, chayqovchilik va qarz savdosi bilan bog'liq ekspluatatsiya operatsiyalariga qat'iyan qarshidir. Islomiy moliya "moddiy

yakuniylik" ga asoslanadi, bu moliyaviy operatsiya va real iqtisodiy faoliyat o'rtasidagi mustahkam aloqani nazarda tutadi. Bu havola islomiy moliyani haddan tashqari qizib ketishdan va moliyaviy inqirozlarga olib kelgan aktivlar narxi pufakchalarini yaratishdan izolyatsiya qiladi.

Islomiy moliyaviy mahsulotlar an'anaviy moliyaga ko'plab muqobil variantlarni taqdim etadi va an'anaviy moliyaga mos keladigan daromadlar bilan taqqoslanadigan tarzda qayta ishlab chiqilgan. Sukuk (Islom obligatsiyalari) va kamayib borayotgan musharaka kabi innovatsiyalar ikki yoki undan ortiq islomiy moliyaviy shartnomalarning xususiyatlarini birlashtiradigan tarzda tuzilgan. Ushbu kombinatsiyalangan tuzilmalar iste'molchi va korporativ tomondan turli mijozlarning moliyaviy ehtiyojlarini qondirish uchun mo'ljallangan.

Shariatga asoslangan islom bank ishi uning barcha shakllariga qiziqishni taqiqlaydi va savdoni barcha iqtisodiy faoliyatning asosiy yo'nalishi sifatida ta'kidlaydi. Shariat kapitalni ijaraga olishga yo'l qo'ymaydi, shu bilan birga, mukofotlar tavakkal qilish bilan bog'liq - tavakkal qilmasdan mukofot bo'lmasligi kerak. Islom iqtisodiy tizimi ijtimoiy mas'uliyatli iqtisodiy tartibga erishishga intiladi, uning yakuniy maqsadi, ayniqsa, aholining mahrum qatlamlari uchun teng iqtisodiy imkoniyatlarni ta'minlashdan tashqari, axloqiy tadbirkorlik faoliyati orqali qiymat yaratishdir. Bu qarzga asoslangan moliyaviy vositachilikka e'tibor berishdan ishtirok etish usullariga paradigmani o'zgartirishni talab qiladi.

Xulosa

Islomiy moliya vositalari — murabaha, mudaraba, ijara va boshqalar — ayniqsa, mikro va kichik biznes uchun muhim moliyaviy manba bo'lib xizmat qilishi mumkin. Bu vositalar korxonalarga foizsiz, lekin daromad taqsimoti asosida resurs olish imkonini beradi. buning ustunliklari avvalo Tadbirkorlikni rag'batlantiradi – Mudaraba va musharaka asosidagi sherikliklar tadbirkorga qarz emas, balki sarmoya sifatida beriladi, bu esa biznes boshlashdagi xavfni kamaytiradi. Qarz yuki o'rniga sheriklik – Kichik biznes foiz to'lashdan ko'ra, foyda ulushini bo'lishga tayyor. Bu ular uchun barqarorroq moliyaviy yechim hisoblanadi. Aholi segmentini moliyalashtirishga jalb etadi – Odatdagi bank tizimida ishtirok etmaydigan (masalan, diniy sabablarga ko'ra) qatlamlar islomiy moliya orqali iqtisodiy faol bo'lishi mumkin. Moliyaviy xizmatlar xilma-xilligini oshiradi – Islomiy moliya parallel tizim sifatida mavjud bo'lishi, foydalanuvchilarga tanlov imkoniyatini beradi va moliyaviy inklyuzivlikni kuchaytiradi.

Xalqaro tajribalar asosida Indoneziya, Malayziya, Pokiston kabi davlatlarda islomiy mikromoliya tizimi orqali qishloq joylaridagi aholining tadbirkorlik faolligi sezilarli oshgani kuzatilgan. IDB (Islomiy Taraqqiyot Banki) islomiy moliyaviy instrumentlar

yordamida kichik biznesni qo'llab-quvvatlash dasturlarini O'zbekiston va Markaziy Osiyoda yo'lga qo'yimoqda.

O'zbekiston kontekstida esa aholining ko'p qismi mikro va o'rta biznes bilan shug'ullanish istagida bo'lsa-da, an'anaviy bank kreditlarining shartlari ularni cheklaydi. Murabaha asosida mikrokreditlar, mudaraba orqali sarmoya, ijara asosida asbob-uskuna olish imkoniyati ushbu qatlam uchun iqtisodiy faollikni oshirishi mumkin. Islomiy moliya xizmatlarining rivojlanishi bilan bank sektori raqobatbardosh bo'ladi, bu esa moliyaviy xizmatlar sifati va tanlovini yaxshilaydi.

"Islomiy moliyaviy vositalar, ayniqsa, mikro va kichik biznes subyektlari uchun innovatsion moliyaviy yechim bo'lib xizmat qilishi mumkin. Ular orqali aholining iqtisodiy faolligi, biznes boshlash imkoniyati va moliyaviy xizmatlarga kirish darajasi oshadi. Bu esa moliyaviy inklyuzivlikni kuchaytirish bilan birga, foizsiz sarmoyalarning iqtisodiyotga jalb etilishini ta'minlaydi."

O'zbekistonda islomiy moliyaga bo'lgan ehtiyoj real va ortib borayotgan ehtiyojdir. Mavjud demografik holat, aholining diniy qadriyatlarga sodiqligi va foizsiz moliyalashga bo'lgan talab bu yo'nalishda chuqur islohotlarni talab qilmoqda. Shu boisdan, islomiy moliyani qonuniy va institutsional jihatdan rivojlantirish, moliyaviy savodxonlikni oshirish va islomiy moliyaviy mahsulotlarni xalqaro tajriba asosida joriy qilish zarur.

ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. Abrorov, S. (2018). Islom moliyasi va iqtisodiy o'sish. O'zbekiston Milliy Universiteti Ilmiy nashriyoti.
2. Abbas, S. (2021). Islam and Modern Economy: An Economic Perspective on Islamic Finance. Islamic Economic Publishing.
3. Buana, M. T. L., Pratiwi, A. N., & Syihabuddin, M. (2023). Opportunities of Infrastructure Financing in Islamic Banks. AL-ISHLAH: Jurnal Pendidikan, 15(2), 1731-1740.
4. Haqu, N. U., & Miraxor, A. (1998). Islamic economics: An overview. International Institute of Islamic Thought.
5. Ubaydullaev, S., & Ashurov, J. (2021). Islom moliyasi asoslari. Iqtisodiyot nashriyoti.
6. Chapra, M. U. (2000). The Future of Economics: An Islamic Perspective. The Islamic Foundation.
7. Khan, M. F. (2015). Islamic Banking: A Short History. Edward Elgar Publishing.
8. El-Gamal, M. A. (2006). Islamic Finance: Law, Economics, and Practice. Cambridge University Press.

9. Askari, H., Iqbal, Z., & Mirakhor, A. (2015). Introduction to Islamic Economics: Theory and Application. John Wiley & Sons.

10. Ahmed, H. (2010). Islamic finance and economic development: The case of Bahrain. Islamic Economic Studies, 18(1), 1-26.

